

Årsrapport 2017 Etisk råd for forsvarssektoren

Helhetsvurdering

Etisk råd oppfatter både stor interesse og behov for rådets arbeid i sektoren. Rådet kombinerer uavhengighet, sterk faglig kompetanse og inngående kjennskap til sektoren, noe som gjør oss unike både i nasjonal og internasjonal sammenheng. Mandatet og rådets sammensetning gir oss muligheten til å løfte frem aktuelle prinsipielle etiske problemstillinger, drøfte dem på en grundig måte og gi konkrete, faglig funderte og gjennomførbare anbefalinger.

Rådets arbeid med Totalforsvaret illustrerer hva rådet kan bidra med. Det nye totalforsvarskonseptet er en viktig del av Norges forsvarsstrategi. Det berører hele forsvarssektoren, og reiser viktige og utfordrende etiske problemstillinger: hvor går grensene mellom sivile og stridende? Hvordan ivareta det folkerettslige distinksjonsprinsippet? Hvilken risiko kan vi forvente at sivile kontraktører påtar seg i en krigssituasjon? Å besvare disse spørsmålene krever solid etisk og juridisk kompetanse, men også kjennskap til sektoren slik at våre anbefalinger blir konkrete og gjennomførbare.

Rådet er svært opptatt av at våre anbefalinger kan bidra til *konkrete etiske forbedringer* i forsvarssektoren. Prinsipielle etiske spørsmål, som de ovennevnte, vil ofte angå mange forskjellige deler av Forsvarssektoren, noe som kan gjøre det uklart hvem som er ansvarlige for å adressere dem. I 2017 har vi derfor arbeidet mye med å utarbeide anbefalinger som lar seg sette ut i praksis. Dette gjelder særlig vårt arbeid med Totalforsvaret, der vi etter en rekke møter med relevante aktører, som FLO og FOH, nå har spisset og konkretisert våre anbefalinger, og presentert dem for FDs ledermøte. Vi er også blitt langt mer bevisste på viktigheten av å følge opp våre anbefalinger for å bidra til at de blir iverksatt. Et konkret eksempel er vår anbefaling om at informert samtykke bør innarbeides i kontrakter med den enkelte transportør av militært materiell. Vi er nå i samtaler med FD II og FD III -4 for å se på mulighetene for innarbeide dette som en instruks i Anskaffelsesregelverket for forsvarssektoren.

I 2018 vil vi følge opp dette arbeidet, men også arbeide med to andre store saker. I desember 2016 ratifiserte Norge andre tilleggsprotokoll av Haagkonvensjonen. Denne protokollen gir kulturminner en langt sterkere beskyttelse, noe som er aktualisert av IS ødeleggelse av Palmyra. Etisk råd vil undersøke hvordan disse forpliktelsene følges, og hvilke konkrete konsekvenser dette bør ha for Forsvarets operasjonsplanlegging og våre soldater. I dette arbeidet vil vi samarbeide med Heritage in War- et internasjonalt forskningsprosjekt med deltagere fra Universitet i Oxford, Westpoint, British Museum og det britiske overhuset.

Vi vil også jobbe med å utarbeide et grunnlag for vurdering av en egen doktrine for møte med barnesoldater. Å møte barnesoldater i strid er utfordrende både etisk, psykologisk og politisk. Norge har enn så langt, stort sett vært forskånet fra dette, men Etisk råd mener det er viktig å tenke gjennom denne problematikken i forkant. Canada utarbeidet i fjor en egen doktrine for møte med barnesoldater. Etisk råd vil arbeide mot å gi konkrete råd for hvordan Norge kan forberede seg på utfordringen med å forholde seg til barnesoldater.

Oppsummering av aktiviteter

Rådets hovedfokus i 2017 har vært rettet mot etiske og juridiske utfordringer knyttet til Totalforsvaret. Vi har bygget videre på et omfattende notat vi leverte til Statsråden i desember 2016. Vi har skrevet både en fagartikkel i *Norsk Militært Tidsskrift* og en aviskronikk i *Dagens Næringsliv*, og forfulgt temaet i en rekke møter og foredrag i sektoren i håp om å skape forståelse for

problemstillingen og gjennomslag for våre anbefalinger. Arbeidet ble også presentert for FDs ledergruppe i begynnelsen av januar 2018.

Én viktig oppgave for rådet er å bistå konkret til etikkarbeid og undervisning i hele sektoren. Rådet har bistått FST HRs arbeid med mobbing og trakassering. Vi har også påbegynt et tettere samarbeid med FDs varslingskanal. Fra og med desember 2017 vil vi ha halvårige møter der FDs varslingskanal presenterer prinsipielle varslings saker som gjelder brudd på etiske retningslinjer.

Rådets sekretær har bidratt til etikkundervisningen ved foredrag og dilemmatrening for nyansatte i alle departementene, for FD V, for utsendte forsvarsattachéer, for jurister i Forsvaret og deltagere på Stabsskolens kurs i krigens folkerett.

Rådet skal også bidra til offentlig debatt. Vi har gjort dette gjennom vår artikkel og kronikk om totalforsvaret. Rådets sekretær har også fulgt opp rådets arbeid med ny våpenteknologi ved å holde foredrag og delta i debatt om droner og autonome våpen på Litteraturhuset i Trondheim.

Rådet har for øvrig vært opptatt av å opprette kontakt med andre aktører som driver lignende arbeid i og utenfor sektoren. I arbeidet med Totalforsvaret har vi arbeidet godt med Direktorat for sikkerhet og beredskap, noe som også bidro til at vi fikk holde et innlegg på Sentralt totalforsvarsforum. En viktig forankring er at rådets sekretær har fast plass i kontaktforum HEL. Rådet har også samarbeidet godt med Forsvarets stabsskole, der rådets sekretær har holdt to foredrag. Vi har i tillegg god kontakt med Centre for the Study of War and Peace i Stockholm, og the Oxford Institute for Ethics, Law and Armed Conflict (ELAC). Rådet ble i fjor invitert til å delta i en søknad om et større forskningsprosjekt (Heritage in War) ved Universitet i Oxford om beskyttelse av kulturverdier, der også deltagere fra Westpoint og British Museum deltar. Prosjektet hadde oppstart i oktober 2017. Rådets sekretær sitter i nå prosjektets kjernegruppe, og i 2018 vil Etisk råd og Heritage in War arrangere aktiviteter knyttet til Norges nylige ratifisering av 2. tilleggsprotokoll i Haagkonvensjonen.

Totalforsvaret

Rådets arbeid i 2017 har fokusert på spørsmål knyttet til Totalforsvaret. Utfordringen er at Totalforsvaret er tuftet på sivil støtte til det militære forsvar mens det folkerettslige distinksjonsprinsippet krever og forutsetter et *skille* mellom sivilsamfunnet og det militære forsvar.

I desember 2016 leverte vi et omfattende notat til Statsråden. Hovedformålet med arbeidet vårt er å øke bevisstheten om denne problemstillingen innad i sektoren, men vi mener problemstillingen reiser viktige spørsmål som også bør diskuteres offentlig. I mars publiserte vi derfor, etter samråd med FD II 5 artikkelen «Totalforsvaret- vet vi hva gjør?» i *Norsk Militært Tidsskrift* og en påfølgende kronikk- «Krigens folkerett utfordres» i *Dagens Næringsliv*. Rådsmedlem Sigrid Redse Johansen holdt i tillegg et innlegg om totalforsvarskonseptet på omstillingskonferansen. Siden mars har vi fokusert på problemstillingen innad i sektoren.

Siden april har vi hatt en rekke møter med relevante aktører i sektoren. Vi har diskutert problemstillinger knyttet til totalforsvaret på HR- sjefsforum (april), i møte med Direktorat for sikkerhet og beredskap, med NSM, samt med generalløytnant Rune Jacobsen og ledelsen ved FOH. I tillegg har vi holdt innlegg på Sentralt Totalforsvarsforum. Vi har også blitt invitert av FLO til å presentere vårt syn, både med Ledergruppen og på et lunsj-til lunsj seminar om totalforsvaret. 4.

januar 2018 presenterte rådets leder, Camilla Serck-Hanssen, rådets anbefalinger for Ledergruppen i FD.

I disse møtene har særlig fokusert på to spørsmål:

1) *Behovet for å trene på totalforsvaret.* Denne typen trening har vært svært begrenset ved f.eks. Cold Response i 2016. Etisk råd har nå inntrykk av at dette vil bli ivaretatt i lang større grad i Trident Juncture 2018.

2) *Spørsmålet om informert samtykke.* Per i dag finnes det ikke noe system innen totalforsvarskonseptet for å informere sivile transportører om hva de frakter, eller risikoen dette innebærer. Etisk råd er derfor bekymret for om det vil kunne oppstå situasjoner hvor sivilt kontraktørpersonell enten blir satt til å frakte militært materiell uten å vite om det, eller uten å vite om risikoen, og mister livet som en følge av hvilket materiell som fraktes. Hvis man gjør en jobb som innebærer stor risiko, er det et minimumskrav at man kjenner til og forstår denne risikoen; det kreves et informert samtykke. Rådet anser at mangel på informert samtykke vil være et klart brudd med allment aksepterte etiske normer. I møter med FLO og andre relevante aktører har vi derfor argumentert for at transportører må informeres om risikoen, og at dette bør inngå i kontraktene med den individuelle transportør. Vi opplever at dette er et problem som nå tas svært alvorlig i sektoren, og både DSB og FOH har i møter uttrykt enighet med vårt syn. Etter vårt siste møte med FLO, virker det nå også som de deler vårt syn på saken, selv om det selvsagt er spørsmål om hvordan dette best skal løses i praksis.

Behandling av gris ved Forsvarets krigskirurgkurs.

Etisk råd for forsvarssektoren har gjort en vurdering av etiske aspekter ved Forsvarets kurs i traumatologi og krigskirurgi. Bakgrunnen for notatet er at kurset har vært gjenstand for debatt i offentligheten og at dyrevernsorganisasjoner ved flere tilfeller har protestert mot kurset. Sekretær, nestleder og to rådsmedlemmer deltok som observatører ved kurset i mai 2017. Rådet har også fått tilgang på Forsvarets søknad til Mattilsynet der det redegjøres for kursets formål, hvilke tiltak som benyttes for å sikre en forsvarlig dyrevelferd og hvorfor griser er valgt som forsøksdyr fremfor. På bakgrunn av dette har vi skrevet et notat der vi argumenterer for at bruken av gris er etisk forsvarlig.

Trening av utenlandske soldater

Etisk råd har også jobbet med spørsmål knyttet til trening av utenlandske soldater, aktualisert av Norges bidrag til krigen mot IS. Dette spørsmålet var ett av hovedtemaene for rådets møte med ledelsen i FOH. Rådets leder og sekretær har også skrevet en engelskspråklig fagartikkel om prinsipielle etiske spørsmål knyttet til å bevæpne og trene utenlandske soldater i kampen mot terror. Denne artikkelen vil bli publisert i en antologi i løpet av våren 2018.

Mobbing og trakassering i forsvarssektoren

Rådet har bistått FST HRs arbeid med mobbing og trakassering. FST HR har i samarbeid med FFI utarbeidet en større spørreundersøkelse om mobbing og trakassering i Forsvaret. I to møter med FST HR har etisk råd gitt tilbakemelding både på generelt arbeid mot mobbing og trakassering, selve undersøkelsen og planlagte oppfølgingstiltak i etterkant av undersøkelsen. Som nevnt ovenfor har vi også påbegynt et tettere samarbeid med FDs varslingskanal, noe som vil gjøre Etisk råd bedre egnet til å ta tak i prinsipielle aspekter ved mobbing og trakassering i sektoren.

Rådets sammensetning og arbeidsform i 2017

Rådet består av Camilla Serck-Hanssen(leder), Jacob Thomas Staib (nestleder), Andreas Brekke Carlsson (sekretær), Nils Terje Lunde, Bjørn Erik-Marthinsen, Sigrid Redse Johansen og Siri Schjøberg. Anne Rydning og Stig Laursen sluttet i rådet høsten 2017 og Marthinsen og Schjøberg ble oppnevnt som nye medlemmer. Lene Bomann-Larsen sluttet i begynnelsen av 2018 og et nytt medlem vil bli oppnevnt av FD. Rådssammensetningen fungerer meget godt. I tillegg til fire rådsmøter, der hele rådet har vært til stede, har deler av rådet deltatt på en rekke møter. Arbeidsutvalget, bestående av leder, nestleder og sekretær har i tillegg møttes jevnlig i løpet av året

Økonomi

Arbeidsutvalget utarbeidet et budsjett som er oversendt FD.

Vedlegg:

Årsplan for 2017

Oppsummering av rådsmøter 2017

Aktiviteter 2017

Notat om Forsvarets krigskirurgikurs

Artikkel i Norsk Militært Tidsskrift

Kronikk i Dagens Næringsliv

Oppsummering av rådsmøte 15 februar, 2017

Orienteringssaker

1. Aktivitet siden sist. Redse-Johansen, Serck-Hanssen, Staib og Carlsson har skrevet en artikkel om totalforsvarskonseptet som kommer i Norsk Militært Tidsskrift nr. 1 2017. De vil også skrive en aviskronikk basert på denne teksten. Serck-Hanssen og Carlsson har hatt et møte med Victoria Furuhovde for å avklare potensielle interessekonflikter mellom Serck-Hanssens UiO- prosjekt, der også Carlsson er ansatt, og rådets arbeid. Rådet har hatt et møte med FST-HR arbeid med mobbing og trakassering. Rådet er blitt invitert til et oppfølgingsmøte 15. mars.

2. Gjennomgang av budsjett for 2017. Carlsson orienterte.

Saker diskutert på møtet

3. Årsplan 2017 og årsrapport 2016. Rådet diskuterte årsplanen og utkastet til årsrapporten.

4. Hjemmesiden. Rådet diskuterte hvilke av våre tekster som egner seg til å legges ut på hjemmesiden.

5. Innspill til forsvarsstabens arbeid med mobbing og trakassering. Rådet diskuterte det foregående møtet med FST HR og hvilke innspill vi kan gi til oppfølgingsmøtet.

6. Planlegging av arbeid med saker i 2017: oppfølging av notat om totalforsvaret, spørsmål knyttet til vern av kulturminner, cyberangrep, spørsmål knyttet til militær assistanse til grupper som kan komme til å bryte krigens folkerett

8. Planlegging av reiser 2017. Rådet planlegger besøk hos FOH, cyberforsvaret, Nasjonal sikkerhetsmyndighet og Direktoratet for sikkerhet og beredskap

Oppsummering av rådsmøte 27. april, 2017

Orienteringssaker

1. Aktivitet siden sist. Rådet har hatt et møte med FST HR om deres arbeid med mobbing og trakassering. Sekretær har holdt etikkundervisning og dilemmatruening for Norges Forsvarsattacheer,

Rådet har hatt et fruktbart møte med Direktorat for Sikkerhet og Beredskap om totalforsvaret. I tillegg har Redse Johansen holdt innlegg på Army Summit og Lunde på sjefskurset.

Saker diskutert på møtet

2. Hjemmesider: Sekretær undersøker mulighetene for å ansette noen på prosjektstilling for å arbeide med å lage en ressursbank for Forsvarsetikk på Etisk råds hjemmesider.

3. Planlegging av innlegg og foredrag i løpet av våren. Rådet planla to innlegg som skal holdes i løpet av våren: på Sentralt Totalforsvarsforum og for HR- sjefsforum. Totalsforsvarsproblematikk er tema for begge møter.

4. Arbeidet fremover. Rådet tar opp strategisk kommunikasjon på møte på stabsskolens øvelse. Det arbeides med nytt notat om totalforsvaret og om vern av kulturminner.

5. Høstens reiser. Rådet planlegger besøk hos NSM og hos FOH.

Oppsummering av rådsmøte 4. september, 2017

Orienteringssaker

1. Aktivitet siden sist. Serck-Hanssen og Redse Johansen har hatt møte med ledergruppen i FLO og holdt innlegg på sentralt totalforsvarsforum. Carlsson og Staib har vært observatører på Forsvarets kurs i krigskirurgi. Rådet har observert Stabsskolens øvelse på Jørstadmoen. Serck-Hanssen og Redse Johansen har blitt invitert til seminar med FLO.

Saker diskutert på møtet.

2. Oppsummering av møtet med NSM

3. Forberedelse til møtet med FLO

4. Notat om krigskirurgikurset. Rådet diskuterte Carlssons og Staibs observasjoner fra kurset og planla notat om saken. Carlsson skriver utkast som distribueres før neste rådsmøte.

5. Nettsiden. Rådet undersøker muligheten for å ansette Staib på pensjonistvilkår for å opprette ressursbank på hjemmesiden.

6. Undervisning i krigens folkerett. Staib redegjorde for omorganisering av undervisningsopplegget og rådet diskuterte bekymring for at faget ikke blir tilstrekkelig ivaretatt

7. Planlegging av møte med FOH

Rådsmøte 12. desember, 2017

1. Orienteringssaker

1. Aktivitet siden sist. Serck-Hanssen fortalte om møte og seminar med FLO, samt besøk hos FOH i Bodø. Staib og Carlsson orienterte om møte med NSM, samt observasjon på FSANs krigskirurgkurs.

2. Budsjett. Carlsson orienterte om budsjettet: Etisk råd har fått tildelt det vi søkte om: kr 780 000.

3. Staibs prosjekt om integrering av krigens folkerett. Staib orienterte om arbeidet med rapport om kartlegging av integrering av krigens folkerett bestilt av ICRC. Hovedfunnene er krigens folkerett er godt integrert i Forsvaret, men noen ting kan gjøres bedre

Saker diskutert på møtet.

4. Synlighet i sektoren. Vi diskuterte i hvilken grad Etisk råd er kjent i forsvarssektoren. Serck-Hanssen mente at vår synlighet i sektoren øker stadig foreslo at vi kan legge ut saker direkte på intranett med lenker til hjemmesiden for å øke synligheten.

5. Notat om krigskirurgkurs. Staib og Carlsson redegjorde for vårt notat om krigskirurgkurset. Konklusjonen er at kurset har stor nytteverdi og at grisene behandles forsvarlig. Rådet ble enige om å legge notatet ved årsrapporten, samt sende det til FSAN slik at de er kjent med det og kan benytte seg av det ved behov.

6. Juss- og etikktraining i Forsvaret. Diskusjonen dreide seg om mangel på gode scenarier i krigens folkerett og spørsmål om hvordan slike scenarier bør konstrueres og samles, manglende personell til å utføre treningen, samt vekting av dilemmatruening opp mot annen type trening.

7. Totalforsvaret og Camillas presentasjon for Ledermøtet i FD. Serck-Hanssen innledet om den kommende presentasjonen. Hun understreket viktigheten av å klargjøre hvorfor totalforsvarskonseptet reiser etiske, og ikke bare juridiske, spørsmål.

8. Barnesoldater. Serck-Hanssen orienterte om Canadas doktrine for møte med barnesoldater og barn i væpnet konflikt. Rådet diskuterte deretter om det vil være hensiktsmessig å initiere noe lignende i Norge. Rådet mente at dette var tilfellet og diskuterte deretter måter å bringe denne saken videre.

9. Årsrapport. Utkastet til årsrapporten ble diskutert.

Liste over aktiviteter 2017

Møter:

1. februar. Møte med FST HR

15. februar. Rådsmøte.

15. mars. Møte med FST HR

6 april. Møte med Direktorat for sikkerhet og beredskap

24 April: innlegg HR sjefsforum

27 april. Rådsmøte

4. mai. Innlegg og deltagelse Sentralt totalforsvarsforum.

8-9 mai. Observasjon Forsvarets krigskirurgkurs, Sessvoldmoen

1. juni. Observasjon av stabsskolens øvelse, Jørstadmoen, samt møte om strategisk kommunikasjon og propaganda med Geir Hågen Karlsen

Juni. Møte med Ledergruppen FLO

4. September Møte med NSM

4. September. Rådsmøte.

27-28 September. Lunsj til lunsj seminar om totalforsvaret arrangert av FLO.

11. oktober. Møte med FOH, Bodø

12. Desember. Møte med varslingskanalen FD.

12. Desember. Rådsmøte.

Foredrag og undervisning:

Foredrag og dilemmatrening for alle nyansatte i departementene x 2 (Sekretær)

Foredrag og dilemmatrening for utsendte forsvarsattacheer. (Sekretær)

Foredrag og dilemmatrening for ansatte i FD V. (Sekretær)

Foredrag om krig og etikk på Stabsskolens kurs i krigens folkerett (Sekretær)

Seminar for FSAN (Rydning og Redse Johansen)

Halvdagsseminar om rettferdig krig for VAB- juristene på Stabsskolen (Sekretær)

Foredrag og debatt om droner og autonome våpen på Litteraturhuset i Trondheim (Sekretær)

Innlegg om totalforsvaret på HR-sjefsforum (Leder)

Innlegg om totalforsvaret på Sentral totalforsvarsforum (Leder og Redse Johansen)

Innlegg om totalforsvaret for FLOs ledergruppe (Leder og Redse Johansen)

Innlegg om totalforsvaret på FLOs lunsj til lunsj seminar. (Leder og Redse Johansen).